Азәрбайчан совет әдәбиййатында идея сафлыгы вә йүксәк сәнәткарлыг уғрунда

(Азәрбайчан Совет Язычылары Иттифагы идарә һей'әтинин пленуму)

Бу күнләрдә Азәрбайчан Совет Язычылары Иттифагы идарә һей'әтинин невбәти пленуму олмушдур. Пленумда язычылар, әдәбиййатшүнаслар, инчәсәнәт хадимләри вә али мәктәб мүәллимләри иштирак етмишләр. Пленумда «Азәрбайчан совет әдәбиййатында идея сафлыгы вә йүксәк сәнәткарлыг уғрунда» вә «Азәрбайчан язычыларынын әсәрләринин рус дилинә тәрчүмәси һаггында» мә'рузәләр динләнилмишдир.

Биринчи мәсәлә һаггында мә'рузә едән Ч. Чәфәров йолдаш, мүһарибәдән сонракы дөврдә Азәрбайчан әдәбиййатынын әлдә етдийи наилиййәтләри гейд етмиш вә көстәрмишдир ки, бу наилиййәтләр партиянын әдәбиййат вә инчәсәнәт һаггындакы тарихи гәрарларыны һәята кечирмәк уғрунда Азәрбайчан язычыларынын апардыглары чидди мүбаризә нәтичәсиндә газанылмышдыр. Республика партия тәшкилатынын рәһбәрлийи илә Азәрбайчан язычылары айры-айры язычыларын ярадычылыгында мүшаһидә едилән яд идея тә'сирләрини вә сосиализм реализминдән кәнара чыхмаг һалларыны арадан галдырмаг уғрунда мүбаризә апармышлар. Әдәбиййатын идея сафлыгы уғрунда мүбаризә чох мүһүм вәзифә олмагда давам едир. Айры-айры язычыларын әсәрләриндә идеоложи тәһрифләрә, вәтәни абстракт бир шәкилдә тәрәннүм етмәк вә архаизмә уймаг һалларына һәлә дә йол верилир. Бу яхынларда Азәрбайчан К(б)П Мәркәзи Комитәси, «Пионер» журналында дәрч едилән вә һәяты һәгигәти тәһриф едән бир нечә идеясыз әсәри, мәсәлән, Һ. Аббасзадәнин «Мәшәләр», З. Чаббарзадәнин «Һәнсы файдалыдыр» вә Һ. Ахундлунун «Гырычылар» әсәрләрини писләмишдир.

Ю Ширванын «Яйлагда» һекайәсиндә, М. Муштагын «Йолдашлыг» повестиндә, С. Рүстәмин «Дурна» либреттосунда вә бир сыра башга әсәрләрдә дә идея сәһвләри бурахылмышдыр. Әдәбиййатда идеоложи сәһвләр бир чох һалларда вахты кечмиш, көһнәлмиш, архаик естетик принсипләрә уймагла сых әлагәдардыр. Поэзияда архаизмин ән зәрәрли тәзаһүрләриндән бири—абстрактлыгдыр. Абстрактлыг шаирләрин һәятдан айрылмасына вә бунун нәтичәси олараг чидди идеоложи сәһвләр бурахылмасына сәбәб олур.

Мә'рузәчи, О. Сарывәллинин «Мәһәббәт», З. Хәлилин «Булаг вә мән», М. Дилбазинин «Вәтәнә мәһәббәт», П. Ибраһимин «Вәтән», «Вәтән маһнысы» шеирләрини вә башга шеирләри тәһлил едәрәк көстәрди ки, бу әсәрләр абстракт характерлидир вә бунларда чидди идея сәһвләри вардыр. Һәмин әсәрләрдә халга вә вәтәнә мәһәббәт идеясы совет һәяты илә әлагәләндирилмәйәрәк тарихдән кәнар көтүрүлән мүчәррәд, әбәди вәтәнә мүчәррәд мәһәббәтин ифадәсидир.

Мә'рузәчи, сон заманларда язылан вә актуал муасир мөвзулара һәср едилән шеирләрдән бир нечәсини мисал кәтирәрәк, гейд етди ки, Азәрбайчан поэзиясы дүзкүн сосиалист реализми йолу илә инкишаф етмәкдәдир. Буна көрә дә яланчы романтик поэзияя, яланчы халг поэзиясы галыгларына гаршы, бүтүн вә һәр чүр поэтик архаизмләрә гаршы хүсусилә кәскин мүбаризә апармаг лазымдыр.

Мә'рузәчи, ени нәср әсәрләриндән—Ә. Вәлиевин «Күлшән», С. Рәһманын «Бөйүк күнләр» вә Мир Чәлалын «Тәзә шәһәр» әсәрләриндән мүфәссәл данышараг көстәрди ки, һәмин әсәрләр Азәрбайчан язычыларынын зәманәмизин чох мүһүм мөвзулары илә даһа артыг марагландыгларыны субут едир. Бу әсәрләрдә бир сыра марагλы вә һәят нөгтейи-нәзәрдән инандырычы характерләр ярадылмышдыр. Лакин бунунла бәрабәр һәмин әсәрләрдә чидди нөгсанлар да вардыр ки, бу да насирләрин йүксәк сәнәткарлыг уғрунда зәиф мүбаризә апардыгларыны көстәрир. Бу чәһәт өзүнү, аз-чох бүтөв сүжети вә мөһкәм композисиясы олмаян «Тәзә шәһәр» романында хүсусилә көстәрмишдир.

Мә'рузәчи М. Рәфили бәдии тәрчүмә мәсәләләриндән данышаркән гейд етди ки, һазырда республикада тәрчүмә саһәсиндә фәалиййәт чох кенишләнмиш вә гүввәтләнмиш, мәдәниййәтимиздә бөйүк сияси вә дөвләт әһәмиййәтинә малик бир һадисә кими мүһүм ер тутмушдур. Лакин бунунла бәрабәр гейд етмәк лазымдыр ки, тәрчүмә саһәсиндә көстәрилән фәалиййәтдә нөгсан һәлә чохдур.

Бакыда яшаян вә Азәрбайчан дилини мүәййән дәрәчәдә билән, буна көрә дә тәрчүмә етдикләри әсәрләрин оржинала чох яхын олмасыны тә'мин едә билән П. Панченко, И. Оратовски вә А. Плавник дә тәрчүмә етдикләри оржиналларла бә'зән чох сәрбәст рәфтар едирләр.

Тәрчүмә ишиндә Азәрбайчан әдәбиййатынын нәср әсәрләри олдугча мүһүм ер тутур. Бу саһәдә бөйүк мүвәффәгиййәтләр әлдә едилмишдир. Тәрчүмәчи Әзиз Шәриф Мирзә Ибраһимовун «Кәләчәк күн» романынын идея мәзмунуну яхшы вермишдир. Амма бунунла бәрабәр демәк лазымдыр ки, һәмин тәрчүмә дилин зәнкинлийи чәһәтдән бә'зи ерләрдә лүзумсуз сәрбәстлийә йол верилдийинә бахмаяраг, П. Лукницкинин ишләйиб һазырладыгы тәрчүмәдән хейли кери галыр. Эйни сөзләри С. Рәһимовун «Шамо» романынын Әзиз Шәриф тәрәфиндән едилән тәрчүмәси һаггында да демәк олар. Меһди Һүсейнин «Абшерон» романы Садовски вә Мирйәһяев тәрәфиндән үмумиййәтлә пис тәрчүмә едилмәмишдир. Әбүлһәсәнин «Достлуг галасы» романында мүәллифин лиризмини вә һәйәчаныны, Севастополун гәһрәманчасына мүдафиәси эпизодларына мүәллифин шаиранә мүнасибәтини тәрчүмәчи Рунин вә Мирйәһяев һәр ердә яхшы верә билмәмишләр.

В. Сосюранын идеяча гүсурлу ше'ринин А. Прокоф'ев тәрәфиндән тәрчүмә едилиб нәшр олунмасы бизә бир даһа көстәрди ки, тәрчүмә ишинә кустарчылыгла, сәтһи янашылмасына йол вермәк олмаз.

Тәрчүмә ишиндәки чидди нөгсанлар вә гүсурлар гисмән онун нәтичәсидир ки, шеирләрин әввәлчә нәсрлә әйнән едилән тәрчүмәси кейфиййәтчә яхшы олмур. Һәм Азәрбайчан, һәм дә рус дилләрини яхшы билән ени тәрчүмәчи кадрлары һазырламаг лазымдыр. Тәрчүмәләрин тәнгиди илә демәк олар ки, һеч кимин мәшғул олмамасы да тәрчүмәнин кейфиййәтини йүксәлтмәк уғрунда мүбаризәйә манечилик törәдир. Йүксәк кейфиййәтли бәдии тәрчүмәләр яратмаг уғрунда мүбаризә апармаг—Азәрбайчанын бүтүн язычыларынын шәрәф ишидир.

Тәрчүмә ишләри язычылар иттифагынын, нәшриййатларын вә мәтбуат органларынын ишиндә мүһүм ер тутмалыдыр. Тәрчүмә халгларымыз арасында достлугу мөһкәмләндирир, ени сосиалист мәдәниййәтимизин йүксәлмәсинә көмәк едир.

Мүзакирәләрдә чыхыш едән Әбүлһәсән, Рәсул Рза, С. Рүстәм, М. Раһим, Чәфәр Хәндан, Һ. Сейидбәйли, Әвәз Садыг, Плавник, И. Сейидов, Ә. Аббасов, Г. Гасымзадә, Нәриман Сүлейманов вә башгалары, сон илләрдә бир сыра ени әһәмиййәтли әсәрләрлә зәнкинләшмиш олан Азәрбайчан әдәбиййатынын мүвәффәгиййәтләри илә янашы олараг, айры-айры язычыларын ярадычылыгындакы чидди нөгсанлары вә сәһвләри дә гейд етдиләр.

Язычы Әбүлһәсән, Сабит Рәһманын «Бөйүк күнләр» романына үмумиййәтлә мүсбәт гиймәт верәрәк, бу әсәрин идея-бәдии сәвиййәсини ашағы салан бир сыра чидди нөгсанларыны да көстәрди. Әбүлһәсән хүсусән гейд етди ки, романда айры-айры эпизодлар Азәрбайчан кәндинин инкишафында индики мәрһәлә үчүн характерик дейилдир. Мәсәлән, романда ени мүәллимин араба илә кәндә кәлмәси тәсвир едилир вә бу мүәллим кәндә кәлән кими она әһәмиййәтли бир сәнәдин тәртиб олунмасы тапшырылыр. Һалбуки индики кәндләримизин өз колхоз зиялылары вардыр. Бунлар һәмин тапшырыгы мүвәффәгиййәтлә ериңә етирә биләрләр. Колхозун партия тәшкилаты катиби Полад образы да долгун дейилдир; о, колхозун мүһүм йыгынчагларындан бириндә нәдәнсә сусуб данышмыр. Очеркләримиздә дә нөгсан чохдур. Һәятымыз мә'на вә кезәллик э'тибарилә чох долғун олдуғу һалда, очеркләрдә бу һәят сәтһи вә гуру тәсвир едилир.

Шаир Рәсул Рза өз чыхышында Мәммәд Раһимин «Абшерон торпағында» поэмасыны тәһлил етди. Поэзияда биринчи дәфә олараг Азәрбайчан поладәридәнләринин әмәк икидлийи кими мүһүм бир мөвзудан бәһс едән М. Раһимин әсәрләриндәки ениликләри гейд етдикдән сонра, Рәсул Рза бу поэмада бир гәдәр композисия зәифлийи олдуғуну, айры-айры образларын өтәри тәсвир едилдийини, поэмада бир сыра артыг эпизодлар олдуғуну вә саирәни гейд етди. Сонра Рәсул Рза, чидди идея сәһвләри бурахан шаир Б. Ваһабзадәни кәскин тәнгид едиб деди ки, о, «Кезәл вәтән» ше'риндә абстракт вә әбәди бир вәтән тәрәннүм едир, совет һакимиййәти илләриндә өлкәнин вә халгын һәятында әмәлә кәлән бөйүк дәйишикликләрдән әсла бәһс етмир. Рәсул Рза, бәдии тәрчүмә мәсәләләри һаггында Әләкбәр Аббасовун вә Әкбәр Агаевин мәгаләләриндә кобуд сәһвләр бурахылдыгыны да көстәрди.

Шаир Сүлейман Рүстәм, әдәбиййатын инкишафында принсипиал тәнгидин бөйүк әһәмиййәтиндән данышараг, онун «Дурна» либреттосу һаггында партия мәтбуаты сәһифәләриндә дәрч едилмиш тәнгидин һаглы олдуғуну э'тираф етди. Патиг әйни заманда, совет һәятыны тәһриф едилмиш шәкилдә тәсвир едән «Беш манатлыг кәлин» вә «Үрәк чаланлар» мусигили комедияларында да чидди сәһвләр вә нөгсанлар олдуғуну көстәриб деди ки, буна бахмаяраг, бу чүр идеясыз әсәрләр район театрларынын сәһнәләриндә һәлә дә тамашая гоюлмагдадыр. Тәнгидчиләр әдәбиййатын идея сафлыгына чидди нәзәр етирмәлидирләр. Һәяты дәриндән өйрәнмәк вә габагчыл марксизм-ленинизм нәзәриййәсинә йийәләнмәк—ярадычылыгда мүвәффәгиййәт газанмаг үчүн вачиб шәртдир. Тәнгидчиләр совет адамларынын һәятына, әмәк вә мәишәтинә яхшы бәләд олмалыдырлар.

Пленумда «Звезда» журналынын баш редактору Т. В. Друзин йолдаш чыхыш етди. О, гейд етди ки, «Звезда» редаксиясы В. Сосюранын «Украйнаны сев» ше'риндәки кобуд сияси сәһви көрә билмәмиш вә ялныз «Правда»нын һаглы тәнгидиндән сонра бу әсәрин буржуа милләтчилийи характериндә олдуғуну баша дүшмүшдүр. Әбәди вә дәйишмәз бир шәкилдә көтүрүлән вәтәнин мүчәррәд тәсвири чидди сияси сәһвә сәбәб олур. Абстрактлыг совет поэзиясына ябанчыдыр вә совет адамларынын һәятыны, онларын реал образларыны дүзкүн тәсвир етмәйә мане олур. Бу нөгтейи-нәзәрдән пленум тамамилә дүзкүн олараг Азәрбайчанын айры-айры язычыларынын ярадычылыгындакы абстрактлыг вә архаизм тәзаһүрләринә гаршы мүбаризәйә хүсуси фикир вермишдир. Язычылар арасында тәнгид вә өзүнүтәнгиди кенишләндирмәк лазымдыр. Һалбуки пленумдакы чыхышлардан көрүндүйү кими, Азәрбайчан Совет Язычылары Иттифагынын нәср, шеир вә драматуркия бөлмәләри пис ишләйир, бу да тәбии олараг тәнгид вә өзүнүтәнгидин кенишләнмәсинә мане олур. Бөлмәләрин тәшкилат ишини гүввәтләндирмәк вә бунлары әсас ярадычылыг мәркәзләринә чевирмәк лазымдыр.

Друзин йолдаш өз чыхышынын хейли һиссәсини «Абшерон торпағында» поэмасына, «Бөйүк күнләр» романына вә «Күлшән» повестинә һәср етди. «Абшерон торпағында» поэмасынын әсас мәзиййәти бундан ибарәтдир ки, шаир М. Раһим фәһлә синфинин һәятында, ени адамларын һәятында, колхоз кәндиндә әмәлә кәлән дәйишикликләри бу әсәриндә бәдии шәкилдә вермәйә чалышмышдыр.

Ә. Вәлиевин «Күлшән» повести лирик планда язылмышдыр. Бурада Ханпәри кими чанлы бир образ вардыр. Лакин мүәллиф әсәрин бу хәттини ахыра гәдәр давам етдирә билмәмиш, повестин әсас гәһрәманынын чанлы образыны ярада билмәмишдир.

С. Рәһманын «Бөйүк күнләр» романы, айры-айры нөгсанларына бахмаяраг, яхшы тә'сир бағышлайыр. Романда бир чох гәһрәманларын конкрет характерләри инандырычы бир шәкилдә верилмишдир. Лакин әсәр һәлә гуртармамыш олдуғуна көрә, онун һаггында там фикир демәк мүмкүн дейилдир.

Чәфәр Хәндан йолдаш өз чыхышында гейд етди ки, һәлә кечән әсрдә өз әсәрләрини рус дилиндә нәшр етдирән М. Ф. Ахундовун тәчрүбәси, тәрчүмә мәсәләсинә классикләримизин нә гәдәр бөйүк әһәмиййәт вердикләрини субут едир.

Рус дилинин көмәйилә әсәрләримиз Үмумиттифаг мигясында шөһрәт газаныр. Милли әдәбиййат әсәрләринин рус дилиндә нәшр едилмәси бүтүн совет әдәбиййатынын инкишафы үчүн чох бөйүк әһәмиййәтә маликдир. Лакин гейд етмәмәк олмаз ки, тәнгидимиз тәрчүмә мәсәләләринә аз фикир верир. Бундан әлавә, тәнгидчиләр тәрчүмәләр һаггында фикир ериддәркән айры-айры һалларда чидди сәһвләр бурахырлар. Ә. Аббасовун «Әдәбиййат гәзети»ндә дәрч едилмиш «Тәрчүмә мәсәләләринә даир бә'зи гейдләр» мәгаләсиндә белә сәһвләрә йол верилмишдир.

А. Плавник өз чыхышында деди ки, Бакыда яшаян рус шаирләри бир чох илләрдән бәри Азәрбайчан шаирләринин шеирләрини мүәллифләрлә сых әмәкдашлыг шәраитиндә русчая тәрчүмә едирләр. Сәмәд Вурғун, М. Раһим, С. Рүстәм, Р. Рза вә башгаларынын бир чох әсәрләринин тәрчүмәси көстәрир ки, бунлары русчая тәрчүмә едәнләр өз үзәрләринә дүшән мәс'улиййәти вә өз әмәкләринин әһәмиййәтини тамамилә дәрк едирләр. Тәрчүмәчи шаирләрдән П. Панченко, И. Оратовски, И. Волобуева, Ю. Фидлер, И. Сейидов вә башгаларынын яхшы тәрчүмәләри аз дейилдир, лакин онларын тәрчүмәләриндә нөгсанлар да вардыр. Чох вахт бунлар зәиф әсәрләри тәрчүмә едир вә тәрчүмәдә сәрбәстлийә йол верирләр.

М. Раһим өз чыхышында тәрчүмәләрин кейфиййәтиндән данышаркән гейд етди ки, русчадан азәрбайчанчая, әләчә дә азәрбайчанчадан русчая тәрчүмәләрдә биз идея тәһрифләринә гаршы мүбаризә апармалыйыг. Һалбуки бә'зи тәрчүмәләрдә оржиналларын идея мәзмунуну тәһриф едән сәһвләрә йол верилир.

Язычы Әвәз Садыг язычылар иттифагынын ишиндәки тәшкилат нөгсанларындан данышараг, бөлмәләрин зәиф ишләдийини, ярадычылыг мәсәләләринин һәлл едилмәсинә, әсәрләрин мүзакирә олунмасына вә бу кими ишләрә танынмыш язычылары чәлб едә билмәдийини көстәрди.

М. Ч. Бағыров йолдаш Азәрбайчан К(б)П XVIII гурултайында республика язычыларынын гаршысында өз сәнәткарлыгыны артырмаг, идея тәһрифләринә гаршы барышмаз олмаг вә йүксәк кейфиййәтли ени әсәрләр яратмаг кими бөйүк вәзифәләр гоймушдур. Бағыров йолдаш ени язан кәнч мүәллифләрлә чалышмағы вә онлара һамилик етмәйи тәчрүбәли язычыларын мүһүм вәзифәси һесаб етмишдир. Язычылар иттифагынын бөлмәләри вә нәшриййатлар Бағыров йолдашын көстәришләрини әлдә рәһбәр тутараг, өз ишләрини елә гурмалыдырлар ки, ени әсәрләрини охумаг вә чап едилмәк үчүн кәтирән кәнч язычылар бурада әсәрләринә дүзкүн гиймәт верилдийини көрсүнләр, лазымы көмәк алсынлар.

Язычы Һ. Сейидбәйли деди ки, кейфиййәт уғрунда мүбаризәни гүввәтләндирәрәк наил олмаг лазымдыр ки, Азәрбайчан язычыларынын әсәрләри бүтүн өлкәмиздә кениш яйылсын, рус дилинә вә башга халгларымызын дилләринә тәрчүмә едилсин. Тәрчүмәләрин йүксәк кейфиййәтдә олмасы үчүн язычылар өзләри рус дилини яхшыча өйрәнмәлидирләр. Онлар рус дилини билдикдә тәрчүмәчи илә сых әмәкдашлыг шәраитиндә ишләйә биләрләр.

Язычы Новруз Кәнчәли өз чыхышында кәнч язычыларын сон әсәрләрини тәһлил етди вә онларын ярадычылыгындакы бир сыра нөгсанлары көстәрди, хүсусән Бәхтияр Ваһабзадәнин вә Адил Бабаевин айры-айры әсәрләринин мөвзуларынын мәһдудлуғуна вә абстрактлыгына көрә тәнгид етди.

Һүсейн Ибраһимов (Нахчыван), Ә. Һачыев (Кировабад) вә Б. Улубабян (Степанакерт) гейд етдиләр ки, республиканын районларында кәнч язычы кадрлары сон илләрдә хейли артмышдыр. Бунларын ичәрисиндә, әсәрләри республика гәзетләриндә вә журналларында чап едиләнләр вардыр. Лакин бунунла бәрабәр демәк лазымдыр ки, кәнч язычылар өз үзәрләриндә аз ишләйир вә һәяты кифайәт дәрәчәдә өйрәнмирләр. Будур ки, онларын бә'зи әсәрләри һәм идеяча, һәм дә бәдии чәһәтдән зәиф олур. Азәрбайчан Совет Язычылары Иттифагы филиалларынын рәһбәрләри кәнч язычыларын ярадычылыг ишләринин тәшкили илә кифайәт гәдәр мәшғул олмур вә кәнч язычыларла мүнтәзәм иш апармырлар. Эйни сөзү язычылар иттифагынын бөлмәләри һаггында, иттифагын мәтбуат органы олан «Әдәбиййат гәзети» вә «Ингилаб вә мәдәниййәт» журналы һаггында да демәк лазымдыр. Бунлар районларда яшаян кәнч язычыларын ярадычылыгы илә аз мараглaныр, онларын әсәрләринә вахтында фикир вермирләр.

Мирзә Ибраһимов йолдаш өз чыхышында язычылары сосиалист реализми методуна даһа дәриндән йийәләнмәйә, совет адамларынын һәятыны тәсвир едән самбаллы вә бәдии чәһәтдән йүксәк кейфиййәтли әсәрләр яратмаға чағырды.

Пленумда Азәрбайчан К(б)П МК-нын бәдии әдәбиййат вә инчәсәнәт шө'бәсинин мүдири Я. Кирсанов йолдаш чыхыш етди.

ССРИ Совет Язычылары Иттифагында

Бу яхынларда Совет Язычылары Иттифагында кечирилән ССРИ халглары әдәбиййаты тәрчүмәчиләри бөлмәсинин ичласында «Правда»нын вә башга мәркәзи гәзетләрин бәдии тәрчүмә мәсәләләринә һәср олунан мәгаләләри мүзакирә едилмишдир.

Ичласда П. Кузнетсов, А. Лейтес, Н. Заболотски, В. Росселс, В. Голтсев, Л. Пенковски вә Липкин йолдашлар чыхыш едиб тәрчүмәчилик ишини чидди елми әсаслар үзрә апармағын зәрури олмасы һаггында данышмышдыр.

А. Сурков өз чыхышында «Правда» гәзетинин мәгаләси илә әлагәдар олараг тәрчүмәчиләр гаршысында дуран вәзифәләр һаггында бир сыра мәсәләләрә тохунмушдур.

Сурков йолдаш ССРИ халглары әдәбиййаты онкүнлүкләринә һазырлыг көрүлмәси тәчрүбәсиндәки нөгсанлары тәнгид етмишдир. Алты ай мүддәтинә бүтөв бир әдәбиййаты кампания шәклиндә рус дилинә тәрчүмә етмәк олмаз. Бизлә «һарада аш—орада баш» тәрчүмәчиләр вардыр, онлар һәм Бакыда, һәм Еревандa, һәм Ашгабадда тәрчүмә едир, тәрчүмәләрин кейфиййәтинә зәрәр вурараг, 40 мин сәтир тәрчүмә етмәйә таләсирләр.

Ичлас иштиракчылары сәтри тәрчүмә кабинетини тәшкил етмәк, ССРИ Совет Язычылары Иттифагы янында сәтри тәрчүмә фонду яратмаг, тәрчүмә нәзәриййәсини ишләйиб һазырламаг һаггында, ССРИ Совет Язычылары Иттифагынын А. М. Горки адына әдәбиййат институту янында ССРИ халглары әдәбиййаты факултәси вә кафедрасы яратмаг, тәрчүмәчиләрин айры-айры дилләри өйрәнмәсини тәшкил етмәк һаггында вә бир сыра башга тәклифләр ирәли сүрмүшләр.

И. Әфәндиев

КӨРҮШ

(ҺЕКАЙӘ)

Отуз ики яшында долу бәдәнли, ярашыглы бир адам олан мәшһур профессор, «Победа» маркалы машында өз кәндләринә кедирди. Онун әйниндә баһалы, назик парчадан боз ай костюму вар иди. Боғазы дүймәләнмәмиш, ағ золаглы көй ипәк көйнәйинин үстүндән ачыг рәнкли йүнкүл галстук бағламышды.

Машын кетдикчә күләк онун яваш-яваш дән дүшән юмшаг гара сачларыны һавада ойнадырды. Үзүнүн дүзкүн чизкиләриндә, дәрисинин гарабуғдайы рәнкиндә ушаглыгыны кәндин ачыг һавасында кечирмиш, исти-союг көрмүш адамлара мәхсус сәрт вә мөһкәм бир һал вар иди.

Кәнч профессор кезәл боз кезләрини гыяраг чөлләрә тамаша едирди.

Яйын әввәл айы иди. Буғда бичилирди. Парлаг күнәш ишығында илгым чалан учсуз-бучагсыз сары буғда зәмиләринин ичиндәки комбайнлар дәниздә үзән балача кәмиләри хатырладырды.

Һавадан гурумуш от вә тәзә буғда гоху дуюлурду. Йолдан тез-тез тахыл вә саманла долу машынлар кәлиб кечирди. Профессор, бу машынларда отурмуш кәнчләрә диггәтлә бахырдыса да һеч бирини таныя билмирди. Онун кәнддән чыхдыгы он дөрд ил иди. Бу мүддәтдә, о ялныз ики-чә дәфә кәндләринә, анасынын янына кәлмишди. Ахырынчы дәфә кәлдийи замандан исә аз гала он илә яхын бир вахт кечирди. Бунун сәбәби профессорун анасына гаршы союглуғу дейилди. Садәчә, вахты олмурду. Әввәлләр тәләбәлик илләри, физика лабораторияларында апардыгы битмәк-түкәнмәк билмәйән тәчрүбәләр, сонра Москва, Ленинград кими бөйүк шәһәрләрә олан елми мә'зуниййәтләр... диссертасиялар, даһа сонралар бир-бири ардынча язылан елми әсәрләр... Кәнч алимин башыны о гәдәр гатмышды ки, инди кәндләриндән чыхдыгы он дөрд илин бу гәдәр тез кәлиб кечдийинә тәәччүб едирди.

«Һәр шей вахта бахса вахт һеч нәйә бахмаз!... —дейә кәнч профессор дүшүнүрдү — йәгин ки, арвад да лап гочалыб әлдән дүшүб. Етмиш дөрд яш хейли бөйүк өмүрдүр».

Буна көрә дә о, анасыны һәмишәлик олараг кәнддән өз янына апармаға кедирди. О, өмрүнү артыг сона вурмагда олан аная гаршы өзүнүн ахырынчы оғуллуг борчуну еринә етирмәк истәйирди... «Гоча арваддыр, тәк-тәнһа кәнддә галыб нә гайырачаг? Колхоза нә хейир верәчәк?»—дейә дүшүнүрдү.

Ансынын әзаб вә әзиййәт ичиндә кечиб кедән вә бир дә һеч бир заман кери гайытмаячаг кәнчлийи, артыг гуртармаг үзрә олан өмрү ону кәдәрләндирирди.

О, анасынын һеч бир заман талеиндән шикайәт етмәйән, сакит чөһрәсини хатырлаяраг «Нечә олуб да бу он илдә мән бир дәфә вахт тапыб ону көрмәйә кәлмәмишәм?..—дейә, өзүнү мәзәммәт едирди.—Ахы онун кәндә һеч бир яхын гоһуму йохдур...»

Кәнч профессор ериндә нараһат бир һәрәкәт едәрәк үзүнү шоферә чевирмәдән —сүр'әти артыр, Мурад!—деди.

Кәндләринә кирдикдә, һәр көрдүйү гейри ади һадисәдән дәрһал һәйәчанланмаян, һәр шейи союггапды бир тәрздә мүшаһидә етмәк тәбиәтинә малик олан профессор бу дәфә дәрин бир һейрәт ичиндә галды.

Бу һейрәтә сәбәб демәк олар ки, һамысы колхозлашмадан сонра тикилән үстү гырмызы кирәмитли евләр дейилди... Бу евләрин чоху он ил бундан әввәл о, кәндә кәләндә дә вар иди.

Ону тәәччүбләндирән бу евләрин габағындакы бағчалар иди. Кәндләринин яшыллашдырылмасы барәдә анасы мәктубларындан бириндә она язмышды. Лакин о, бөйүк бир кәнди аз заман ичәрисиндә белә бағлы-бағатлы аләмәйин мүмкүн олдуғуну тәсәввүр етмәзди. Ахы он ил бундан габаг Әйвазалылар кәндиндә гоча Новрузалы бабанын гапысындакы тәкчә тут ағачындан башга айры бир ағач тапылмазды. Профессор Әйвазалылар колхозчуларынын дөрд ил бундан габаг кәндә су чыхардыглары барәдә гәзетдә охумуш олдуғуну хатырлады вә о, бир ушаг севинчилә —көрүрсән Мурад, сү нәләр әләйир...—дейә, ийирми яшлы сағлам бир оғлан олан шоферинә дөндү.

О, инди өз евләрини тез көрмәк истәйирди. «Көрәсән анамын гапысында да белә бағча вармы?—дейә һәйәчанла дүшүнүрдү. «Лакин бағчаны ким салачагды. Ана гоча, тәк...»

Сонралар профессор, белә кәдәрли бир фикрин онун ағлына кәлмиш олдуғуна хәчаләт чәкирди. Чүнки, о, өз гапыларында, өз ата юрдунда да о бириләри кими кезәл, күмраһ бир бағча көрдү. Он ики—он үч яшларында бир гыз, әлиндә бел, ағачлары суварырды. Онун сары сачлары сәлигә илә дараныб архасында һөрүлмүшдү. Башы ачыг иди. Аягларында чорабсыз назик чуст, әйниндә дизләриндән юхары, гысагол вә гар кими ағ дон вар иди.

— Бәс Күллү арвад һаны гыз?—дейә, машындан дүшүб һәйәтә кирән профессор ондан сорушду.

Гыз профессора ани бир диггәт етирәрәк бирдән мирварид дишләрини көстәриб күлүмсәди, сонра әлиндәки бели ағача сөйкәйиб гуш кими йүнкүл вә шән бир һәрәкәтлә гачараг онун габағына кәлди.

— Хош кәлмисиниз профессор! —дейә, гыз күнәшдән янмыш, балача, гәшәнк әлини оғлана узатды—Күллү нәнә ферма илә яйлаға кедиб.

— Сән кимин гызысан?—дейә, профессор онун әлини сыхараг сорушду.

— Мән Чәфәр кишинин гызыям. Күллү нәнә кедәндә ачары алдыг ки, гапы-бачапыздан муғаят олаг.

Профессор күлүмсәди...—Яхшы бәс сән мәни нә таныдын?

— Нә үчүн танымырам? «Пионер» гәзетиндә сизин барәниздә язмышдылар... Шәклиниз дә вар иди...

— Сән «Пионер» гәзетинә абунәчисән?

— Әлбәттә абунәчийәм. —дейә, гыз чидди сурәтдә чаваб верди. Сонра—бура истидир буюрун ичәри—дейә өз евләри кими дә'вәт етди.

Профессор шоферлә бирликдә, күрсүлү евләринин артырмасына чыхыб ачыг гапыдан ичәри кирдиләр. Ев доғрудан да сәрин иди. Арха тәрәфдәки ачыг пәнчәрәдән ел әсирди. Һәр шей сон дәрәчә тәмиз вә сәлигәли иди. Көрүнүр гыз еви бир аз бундан габаг силиб-сүпүрмүшдү. Профессорла шофер үст-башларынын тозуну тәмизләдикдән сонра пенчәкләрини чыхарыб артырмадакы әл-үз юянда юнараг кәлиб ичәридәки ағ өртүклү столун әтрафында әйләшдиләр.

Гыз һеч бир шей сорушмадан тәзә ағ самавары чыхарыб артырмада од салды. Сонра бағчадан бир бошгаб етишмиш киләнар йығыб кәтирди. Профессора елә кәлди ки, өмрүндә бу гәдәр дадлы киләнар емәмишдир.

— Бу ағачлары анам өзү әкиб?—дейә о, гыздан сорушду.

— Өзү әкиб, колхоз да көмәк әләйиб...—дейә, гыз чаваб верди— биз кәнди яшыллашдырмаг планыны һәята кечирмишик!

Бу сон сөзләри дейәркән гызын сәсиндә бир гүрур һисс олунурду.

— Аһа...—дейә профессор нәш'ә илә гашларыны юхары галдырды вә о,—демәк сән Күллү нәнәнин гызы олмусан...—дейә зарафат етди.

— Кәндәки гызларын һамысы Күллү нәнәнин дейилми?—дейә, гыз хәфифчә күлүмсәйәрәк чаваб верди.

Профессор өзүндә фәраһлы бир йүнкүллүк вә севинч һисс едәрәк:

— Амма мән фикир едирдим ки, көрәсән арвад тәк-тәнһа бу евдә нә гайырыр — деди.

Гыз профессора ити вә союг бир нәзәр саларaг һеч бир чаваб вермәди.

Профессор сөзләринин она тохундуғуну һисс етди.

— Биз Күллү нәнә үчүн кәлмәкдә, о да яйлаға кетмәкдә..—дейә, шофер профессора бахды.

— Элэдир—дейә, профессор дүшүнчәли һалда чаваб верди...

Гыз шоферә мүрачиәтлә:—сиз «Победа» илә үч саатдан сонра фермада ола биләрсиниз—деди.

— Нечә бәйәм, бизим яйлаглара машын йолу вар?—дейә профессор тәәччүблә сорушду.

— Вар, бәли, кечән ил яхшы йол чәкмишик...—дейә гыз, союг бир һөрмәткарлыгла чаваб верди.

— Белә де...—дейә, профессор севинмиш һалда саатына бахды—инди үчдүр, демәк дөрддә чыхсаг күнбатанда Күллү нәнәнин гуллуғунда оларыг.

☆

Машын бир саата гәдәр аран зәмиләринин, бичәнәкләрин арасилә йол кедәндән сонра юхары дағлара галхмаға башлады.

Тәзә чәкилмиш шоса йол бә'зән илан кими гыврыла-гыврыла сәрт гаяларын арасындан шүтүйүб кечир, бә'зән алт тәрәфи көз ишләдикчә учурум олан дағларын дөшү илә кедир, бә'зән дә көмкөй дүзәнлийә чыхырды. Елә бил ки, бурада баһар тәзә башлайырды. Ипәк кими зәриф дағ отлары арасында сайсыз-һесабсыз ләләләр гызарырды. Лап яхында көккүкләрин гаггылтысы ешидилирди. Һава дағ нанәси вә көклик оту әтрилә долу иди. Орда-бурда, үстү йосунлу дашларын чалаларында ағышдан галмыш сулар парылдашырды.

Бу таныш мәнзәрәләр профессора кечмишләри, онун ушаглыг күнләрини хатырлатды. О, йүклү атын үстүндә бу ерләрдән чох кәлиб кечмишди... О заманлар кеч бу йолу үч күнә кедәрди.

Профессору бу кәдәрли хатирәләрдән габагларындан кечдикләри әзәмәтли бир гая айырды. Гарамтыл боз рәнкдә олан бу гая һамар бир дивар кими үч йүз метрә гәдәр кейә учалыр вә сонра таг кими йолун үстүнә әйилирди.

Йолун алт тәрәфиндәки дәрин учурумун үстүндә ағ бир гартал дөврә вурараг ашағыда гаралан мешәләри һаким нәзәрләрлә сүзүрдү.

Яваш-яваш ахшам дүшүр, узаг үфүгләрдәки сары-чәһрайы булутлар түнд бәнөвшәйи рәнк алыр, союг күләк әсиб гаяларын үстүндә битмиш сейрәк отлары вә ағ чичәк ачмыш бөйүркән колларыны тәрпәдирди.

— Дейәсән баяг сизин сөзләриниз гызын хатиринә дәйди—дейә шофер, дайма габаға баха-баха сүкуту позду.

— Элэдир...—дейә, кәнч профессор дәрин бир нәфәс алды вә сонра әгилли боз кезләрилә, ирәлидә гаралан дағлара бахараг дүшүнчәли һалда әлавә етди:

— Мәним, анамы онларын арасында тәк һесаб етмәйим гыза тохунду!

Нәһайәт учурумлу дәрәләр, дағлар сонсуз кими көрүнән түнд бир гаранлыға батараг көрүнмәз олдулар.

Машын инди йола ишыг сала-сала кедирди.

Бирдән профессоркил, кечәнин гаранлыгы ичиндә йүзләрлә ишығын бир анда алышыб яндығыны көрдүләр.

— Бу тәрәфләрдә кәнд йохдур. Бу ишыг кәлән һара ола?—дейә, профессор диккәлиб ирәли бахды.

Он беш дәгигәдән сонра бу ишыгларын Күллү нәнә олан фермадан кәлдийи мә'лум олду.

Машын ян-яна дүзүлмүш вә электрик ишығында диварлары ағаран евләрә чатыб дайанды.

Профессор, машынын габағына чыхан ики кәнч оғлана мүрачиәтлә—бура һарадыр?—дейә, сорушду.

— Сталин колхозунун фермасыдыр —дейә, оғланлардан бири чаваб верди вә әлә бу заман—ай ушаг кәлән кимдир?—дейә йүз адым аралыдакы евдән гоча бир гадын сәси ешидилди.

Кәнч профессор анасынын сәсини дәрһал таныяраг—демәк дүз кәлмишик—дейә, һәйәчанлы һалда машындан дүшдү.

(Сону 4-чү сәһифәдә)